

Костецький Ярослав Іванович
*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Нововолинського навчально-наукового інституту
економіки та менеджменту
Західноукраїнського національного університету*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-291-6-8>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Аграрний сектор будь-якої країни займає особливе місце в її економіці. Особлива роль аграрного сектору обумовлена виробництвом продуктів харчування, що є основою життєдіяльності людей та відтворення робочої сили, виробництвом сировини для багатьох видів невиробничих споживчих товарів й продукції виробничого призначення. Стан розвитку аграрного виробництва у значній мірі визначає рівень економічної безпеки країни.

Завданнями державного регулювання агропромислового виробництва є стабілізація та розвиток сільськогосподарського виробництва, забезпечення продовольчої безпеки країни, покращення продовольчого забезпечення населення, підтримання економічного паритету між сільським господарством та іншими галузями економіки, зближення рівнів доходу працівників сільського господарства та промисловості, захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва.

Російська військова агресія завдає значної шкоди аграрному сектору й спричиняє суттєві збитки як для держави загалом, так і для виробників аграрної продукції і домогосподарств. Звіт Київської Школи Економіки представив результати оцінки збитків економіки України, понесених внаслідок пошкоджень і руйнувань фізичних активів внаслідок воєнної агресії Росії за період з 24 лютого по 1 вересня 2022 року. Загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад \$127.0 млрд [1].

Захоплення українських територій супроводжується руйнуванням виробничих потужностей, інфраструктури, замінуванням територій, знищенням посівів, створює загрози діяльності сільгосптоваровиробників. Оціночні втрати сільгоспвиробників через знищення та

пошкодження сільськогосподарської техніки складають понад \$2,89 млрд. Сукупна вартість знищеної та вкраденої продукції оцінюється в \$1,87 млрд. Сумарна ємність зруйнованих зернохосовищ сягає 6,5 млн т виробленої продукції, а ємність пошкоджених зернохосовищ перевищує 2,9 млн т потужностей одночасного зберігання.

Руйнування транспортної інфраструктури та блокування шляхів експорту української сільськогосподарської продукції призвело до розриву логістичних ланцюгів як всередині країни, так і зовні. За попередніми оцінками внаслідок бойових дій руйнувань зазнали 25,0 тис. км доріг та 315 мостів і мостових переходів державного, місцевого або комунального значення. Оцінка сумарних втрат внаслідок прямого руйнування доріг може складати близько \$26,6 млрд в еквіваленті, мостів та мостових переходів – \$1,9 млрд збитків. Загальні прямі втрати української залізниці оцінюються в \$4,3 млрд.

У результаті повномасштабної агресії загинуло майже 400 тис. бджолосімей, 95 тис. кіз та овець, 212 тис. великої рогатої худоби, 507 тис. свиней та майже 11,7 млн птахів на загальну вартість приблизно \$362 млн.

Значні втрати аграрному сектору було завдано у результаті знищення та крадіжок виробленої продукції, палива, мінеральних добрив й засобів захисту рослин. За даними Агроцентру KSE знищено або викрадено 2,8 млн т зернових і 1,2 млн т олійних культур минулорічного врожаю, загальною вартістю \$1,87 млрд. Недостатність ресурсів для сільськогосподарського виробництва, а саме: насіння, міндобрив, пального, кормів для тварин, засобів захисту рослин, проблеми із матеріально-технічним забезпеченням призвели до зростання цін на ці засоби виробництва аграрного сектору.

Зменшення обсягів насичення внутрішнього ринку продуктами харчування та девальвація гривні призвели до підвищення товарних цін, зниження купівельної спроможності населення, скорочення асортименту споживання продуктів харчування українцями.

Військова агресія проти України спричинила найбільшу хвилю міграції із часів Другої світової війни. На кінець 2022 р. в Україні зареєстровано 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб, 7,9 млн осіб виїхали за межі країни. Аграрний сектор якнайбільше стикнувся із проблемою нестачі робочої сили внаслідок внутрішньої та зовнішньої міграції осіб, мобілізаційних заходів до ЗСУ, зростання рівня безробіття, а також зазнав впливу постійних психологічних проблем (у постійному стресі в умовах масштабної повітряної тривоги).

Внаслідок неефективної державної політики по відношенню до корпоративного та приватного сектора у сільському господарстві утворилась деформована структура сільськогосподарського виробництва заснована на ефектах масштабу, сировинному характері на користь експортоорієнтованої і високорентабельної рослинницької продукції. Основна частина надприбутків привласнюється агрохолдингами, і не спрямовуються на задоволення суспільних інтересів. Дрібні виробники, фермери й господарства населення переважно зайняті на виробництві трудомісткої продукції тваринництва, вирощуванні плодоовочевих і ягідних культур. Слабкість цієї моделі розвитку аграрного сектора особливо проявилась в умовах військового стану [2].

Механізм державної підтримки вітчизняного аграрного сектору в основному забезпечував більш вигідні умови для функціонування і розвитку корпоративного бізнесу порівняно із малим та середнім бізнесом. Агрохолдингові формування, вміво використовуючи бюджетні дотації та привласнюючи податкові пільги, які передбачені вітчизняним законодавством для аграрної галузі, постійно збільшували свої потужності, нарощували виробництво та посилювали вплив на уповноважені державні органи.

Під час агресії проявились й інші негативні наслідки агрохолдингової моделі вітчизняного сільського господарства. Практика державної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва зорієнтована лише на пряме бюджетне фінансування й прийняття вузько-спеціалізованих державних цільових програм. Ігнорування підтримки малих і середніх форм господарювання на селі призвело до розбалансування у розвитку галузі, спричинило подорожчання продуктів харчування і погіршення якості сільськогосподарської продукції. Протягом усього періоду реформування галузі аграрні товаровиробники стикалися із рядом фінансово-економічних проблем, зумовлених не тільки рівнем природних ризиків, але й внутрішніми та зовнішніми викликами. Попри постійні декларації державними органами різних програм щодо підтримки та розвитку галузі, обсяги виділених коштів були недостатніми [3].

Слід відмітити, що розвиток малих форм господарювання в аграрному секторі напряду впливає на насичення ринку продуктами харчування, його асортимент, стан зайнятості і соціальний розвиток села, сприяє підвищенню економічної ефективності агровиробництва. Дрібні форми господарювання відіграють особливу роль у виробництві харчових продуктів, забезпеченні продовольчої безпеки держави, їхня діяльність

сприяє розв'язанню соціальних проблем й налагодженню сталого розвитку сільських територій та підтримці доходів сільського населення. Проте, ці форми господарювання, які є основною діяльністю для багатьох сільських жителів і займають значну частку у загальному виробництві окремих видів продукції, є найменш захищеними на ринку. Саме фермери й господарства населення в умовах військової агресії дозволили у значній мірі уникнути продовольчій загрози й забезпечили продовольством як місцеве населення, так і внутрішньо переміщених осіб, що довело важливість їх функціонування навіть у такий важкий період [4].

Із початку широкомасштабного військового вторгнення РФ на територію України проведено ряд заходів, спрямованих на підтримку вітчизняного аграрного сектору, що забезпечило відносну стабільність сільськогосподарського виробництва і зменшило загрози продовольчій безпеці держави у воєнний період.

Вважаємо, що першочерговими заходами у напрямку підтримки розвитку та забезпечення економічної стабільності суб'єктів агробізнесу у короткостроковій перспективі має бути фінансова підтримка саме малого та середнього підприємництва через впровадження бюджетних грантових програм для розвитку стратегічно важливих галузей аграрного виробництва. Саме сімейні ферми у своєму розвитку дозволять надати додаткові можливості для вирішення соціально значущої проблеми зайнятості населення, впровадження диверсифікації та спеціалізації виробництва, розроблення актуальних ніш за окремими видами рослинницької та тваринницької продукції.

У довгостроковій перспективі вітчизняна аграрна політика повинна бути зорієнтована на забезпечення рівних прав усіх суб'єктів господарювання в аграрному секторі виробництва із відкритим і справедливим доступом до сільськогосподарських земель, виробничих ресурсів, забезпечення прозорості, послідовності, відкритості та пріоритетності спрямування державної підтримки малим фермерським господарствам, у тому числі сімейним фермерським господарствам на справедливій основі. Результати впровадження вказаних заходів в аграрній галузі сприятиме вирішенню питань продовольчого забезпечення, зайнятості та безробіття, підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу України.

Література:

1. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. URL: https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://kse.ua/wpcontent/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf.
2. Русан В. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4589>.
3. Osipova A. A. Aspects of implementation of state support for agricultural production in Ukraine. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 239–243.
4. International Partnership and Cooperation of Ukraine in Wartime: Collective monograph / edited by D. Nascimento, G. Starchenko. University of Coimbra, Portugal. Chernihiv : REICST, 2022. 429 p. DOI: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-09>.